

VIGMANTAS BUTKUS

Šiek tiek romantiškai apie latvių (neo)romantizmą

Edgars Lāms, *Friča Bārdas dzīves un dzejas gadalaiki*: Monogrāfija [Liepājas universitāte: Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte], Liepāja: LiePA, 2017, 292 p., ISBN 978-9934-569-26-5.

Viesturs Vecgrāvis, *Mani sveicina zvaigznes...: Romantiskā pasaules izjūta latviešu dzejā*: Impresijas un ieskati, Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2018, 280 p., ISBN 978-9934-18-380-5.

Pastaruosius kelerius ar net keliolika metų nors ne itin sistemingai, bet pakankamai intensyviai tenka stebėti literatūros istorijos mokslo, apskritai literatūrologijos raidą Latvijoje. Paskaitau latvių kolegų išleistas įvairaus pobūdžio knygas, straipsnius, recenzijas, apžvalgas, publikuotas profesinėje ir literatūrinėje spaudoje, kultūriniuose interneto portaluose, peržvelgiu literatūros konferencijų medžiagą, literatūros disertacijų tematiką, pavartau ir paskaitinėjau latvių nacionalinės literatūros klasikų raštus, stebėdamas jų sudarymo, tekstologinio parengimo principus, akies krašteliu seku vykdomus reikšmingesnius projektus, kitas veiklas. Vienur kitur ir pačiam yra tekę dalyvauti: kaip pranešėjui, autoriui ar bendraautoriui, paskaitininkui, projekto bendradarbiui.

Susidariau įspūdį, kad literatūros mokslo pajėgos kaimyninėje šalyje yra šiek tiek labiau susitelkusios nei pas mus: ir kalbant apie skirtingas metodologines paradigmas, ir apie skirtingas tyrėjų generacijas, ir apie skirtingas institucijas ar jų „dislokaciją“. Kaip produktyvius tokio susitelkimo pavyzdžius būtų galima paminėti kolektyvinius leidinius *Šiuolaikinės literatūros teorijos (Mūsdienų literatūros teorijos; 2013)* ir *Poetika iš arti: Vieno eilėraščio analizės antologija (Poetika tuoplānā¹: Viena dzejoļa analizės antoloģija; 2017)*. Pastarasis leidinys aiškiai atspindi dar dvi ypatybes, kurias latviškajame literatūrologijos lauke, mano supratimu, yra raiškesnės negu lietuviškajame. Tai mažesnis literatūros mokslo

1 Galima versti ir *Poetika stambiu planu*.

atotrūkis nuo (aktualiosios) literatūros kritikos ir gerokai didesnė atida nacionalinei literatūrologijos tradicijai, fundamentaliosioms jos patirtims: ir tarpukario, ir pokario emigracijos, ir sovietinių metų.

Bene ryškiausiai ši atida pasireiškia prielankesniu ir nuoseklesniu požiūriu į akademinį tęstinumą. Dėl to latvių literatūros istorijos mokslo raidoje mažiau paradigminių pertrūkių ir daugiau persidengiančių pasakojimų, daugiau kartotės. Recenzijoje pristatomas dvi romantizmo ir romantinei latvių literatūrai, poezijai skirtas knygas pirmiausia irgi vertinčiau kaip tradicijos tąsą įtvirtinančios, ją šiek tiek išimbolinančios kartotės apraiškas. Kartotę suvokdamas kaip iš principo konservatyvų, tačiau ilgalaikėje nacionalinės kultūros perspektyvoje neabejotinai reikalingą, pozityvų reiškinį. Ir jokių būdu nesupriešindamas jos su visiškai naujas perspektyvas atveriančiomis metodologinėmis ar kitokiomis daugiau ar mažiau produktyviomis novacijomis.

Liepojos universiteto profesorius Edgars Lāms (*Edgars Lāms*, g. 1958) ir Latvijos universiteto profesorius emeritas Viesturs Vecgravis (*Viesturs Vecgrāvis*, g. 1948) savo sampratoms išdėstyti renkasi tokią akademinę manierą, kurią tiksliausia būtų pavadinti visomis prasmėmis – nuo metodologinės iki stilistinės – tradicine. Jie rašo taip, tarsi skaitytų paskaitas studentams: neskubriai, sistemingai, primindami tai, kas lyg ir buvo sakyta anksčiau, leisdami si į tokius apmąstymus, kurie su aptariamais klausimais susipažinusiai akademinėi bendruomenei jau yra girdėti, bet studentams gali būti ir nežinomi. Pirmojo dėstymas yra sausesnis, racionalesnis, antrojo – pakilesnis, artimesnis kultūros publicistikai ar eseistikai, nes toks paties autoriaus sąmoningai pasirinktas: „Šio veikalo autorius pasirinko [...] kalbėti daugiausia eseistine, neretai aprašomąja maniera, kad neprarastų savo veikalo objektams tokio būdingo subjektyvizmo, jų dvasios pasaulio emocionalumo, bet vis dėlto nevengdamas įterpti ir pakankamai daug informatyvių pasażų“ (MSZ, 18)².

Lamo monografijoje *Fricio Bardos gyvenimo ir poezijos metų laikai* pristatoma vieno žymiausių tarp Latvijos skaitytojų ir, ko gero, paties populiariausio poeto neoromantiko, romantizmo ir neoromantizmo teoretiko Fricio Bardos (*Fricis Bārda*, 1880–1919) biografija ir kūryba. Didelį populiarumą, pavyzdžiui, liudija faktas, kad pirmasis jo eilėraščių rinkinys *Žemės sūnus* (*Zemes dēls*, 1911) vien tik

2 Santrumpa MSZ recenzijoje žymima Vecgravio knyga *Mani sveicina zvaigznes...*, santrumpa FrB – Lamo knyga *Friča Bārdas dzīves un dzejas gadalaiki*. Skaičius šalia santrumpos nurodo atitinkamos knygos puslapio numerį.

XX a. pirmoje pusėje buvo pakartotinai išleistas net aštuonis kartus (FrB, 80), o iš viso tai yra „daugiausiai kartų išleista poezijos knyga latvių poezijos istorijoje (15 kartų, įskaitant rinktinius raštus ir didelės apimties rinktines)“ (MSZ, 129).

Nors Vecgravis savo knygą *Mane sveikina žvaigždės...: Romantinė pasaulėjauta latvių poezijoje* kukliai pristato kaip impresijų ir išvalgų žanro darbą (*Impresijas un ieskati*), vertinant objektyviai, yra visiškai aišku, kad tai apibendrinamojo, sintetinio pobūdžio monografinis tyrimas, kuriuo profesorius reziuumuoja ilgamečius asmeninius latvių poezijos žvalgymus ir kuris yra skirtas vienai iš pačių svarbiausių, įtakingiausių latvių poetinei paradigmai. Ilgesnė nei šimtmečio tradicija, pasireiškusį įvairiais romantizmo ir neoromantizmo pavidalais, jų transformacijomis į dar įvairesnes romantikos, romantiškumo formas, pasižyminti kone nenutrūkstanciu tęstinumu nuo XIX a. pabaigos iki pat XXI a. pradžios, knygoje pateikiama kaip vientisa, intensyvi ir įdomi istorija. Tai istorija nuo romantizmo kaip „latvių tautos savivokos pirmojo dvasinio fundamento“ (MSZ, 53) tautinių romantikų kūryboje iki romantikos kaip pasaulio dualizmo dramatiško išgyvenimo Amandos Aizpurietės (*Amanda Aizpuriete*, g. 1956) eilėse ar religinių pasiaukojimo, geraširdiškumo jausmų kaip romantizuotos būsenos išraiškos Anos Rancanės (*Anna Rancāne*, g. 1959) kūrinuose.

Taigi akivaizdu, kad knygos autorius sąvokas „romantizmas“, „romantinis“, „romantiškas“, „romantizuotas“ ir kitas panašias, sykiu ir jomis žymimus literatūros, latvių poezijos procesus, reiškinius, supranta labai plačiai. Veikalo pabaigoje pateikiamas itin platus diapazono šaltinių sąrašas. Į romantinės pasaulėjautos paradigmą įtraukiamas net toks autorius kaip Eduardas Veidenbaumas (*Eduards Veidenbaums*, 1867–1892), kurio analogu Lietuvoje iš dalies galima laikyti Julijū Janonį ir kurio poeziją įprasta traktuoti kaip socialiai angažuotą realistinę kūrybą. Kadangi vadinamąjį „romantizmą be krantų“ paprastai būna sunku suvaldyti griežtu terminologiniu instrumentarijumi, Vecgravis dažnai pasinaudoja savo deklaruotos eseistinės rašymo manieros suteikiamu privalumu kalbėti ir daugelį romantinių reiškinių lanksčiai įvardyti metaforomis, poezijos citatomis, parafrazėmis.

Tiesiogines apibrėžtis metaforiniais apibūdinimais, poetiškesniais nukrypimais nevengia papildyti ir gana griežta akademine maniera rašantis Edgaras Lamas, pavyzdžiui, savo monografijos herojų poetą Fricį Bardą pats ar remdamasis kitų pasisakymais charakterizuodamas kaip „perlų žvejį“³, Pero Giunto

3 Aliuzija į neoromantiko Janio Poruko (*Jānis Poruks*, 1871–1911) romano *Perlų žvejys* (*Pērļu zvejnieks*, 1895) protagonistą.

antipodą, „romantikos apaštala“ ir panašiai (FrB, 25, 42, 60). Šią tendenciją veikiausiai reikėtų sieti su ta aplinkybe, kad latvių literatūrologijos, literatūros istorijos naratyvas, kiek galiu remtis savo pastebėjimais, tiek anksčiau buvo, tiek dabartiniais laikais yra atviresnis perkeltinės prasmės stilistikai, apskritai artimesnis bendram kultūriniam naratyvui nei įprasta Lietuvoje.

Barda – autorius, susilaukęs tikrai daug dėmesio. Tarpukariu išėjo net trys jam skirtos knygos: Edgardo Sūnos (*Edgars Sūna Fricis Barda: Gyvenimas ir poeto asmenybė* (1925), Karlio Karklinio ir Karlio Kraujinio (*Kārlis Kārklīšs, Kārlis Kraujīšs Fricis Barda: Gyvenime ir darbe* (1935), Zentos Maurinios (*Zenta Mauriņa Fricio Bardos pasaulēžiūra* (1938). Sovietmečiu, ypač paskutiniaisiais jo dešimtmečiais, ir vėliau apie jo kūrybą irgi nemažai rašyta, išleisti tekstologine ir kitomis prasmėmis puikiai Intos Čaklos (*Inta Čaklā*) parengti jo raštai (1990–1992). Lamas savo monografijoje iš esmės tęsia tradicinę Bardos gyvenimo ir kūrybos tekstų interpretaciją, ją apibendrina, įtvirtina ir, žinoma, atnaujina, papildo. Tai daro, pavyzdžiui, analizuodamas meilės, filosofinę ir dievoieškos tematikos Bardos poeziją, neomitologijos, panteizmo apraiškas joje, aptardamas poeto korespondenciją, jo dramaturginius, prozinius kūrinius ir daugelį kitų tradicinių klausimų.

Vienas iš tų klausimų yra (neo)romantizmo samprata visame Bardos palikime, o labiausiai – žymiojoje jo studijoje *Romantizmas kaip meno ir pasaulėžiūros centrinė problema* (*Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēma*, par. 1910, išsp. 1920), kurioje, anot Lamo, „[n]aujųjų laikų romantizmas įvertinamas kaip integruojanti galia, potencialiai pajėgi suvienyti menines priešybes“ (FrB, 193). Minimioje Bardos studijoje romantizmas suprantamas ir traktuojamas kaip itin imlus, atviras reiškinys, teigiama, kad tikras romantikas „savyje vienija visų plačiausią, visų talpiausią *sintezę*“, tiesa, aiškiai atsiribojus nuo vadinamojo „salsvojo romantizmo“ (*sīrupromantisms*), dažniausiai pasireiškiančio atvirukiškoms idilėms būdingais vaizdiniais ir emocijomis⁴.

Įdomu pastebėti, kad Lamas, o dar labiau Vecgravis čia pristatomomis knygomis kone tiesiogiai patvirtina prieš šimtmetį Bardos į latvių literatūros

4 Fricis Barda, *Romantizmas kaip meno ir pasaulėžiūros centrinė problema*, vertė Rūta Čižauskaitė, Erika Šivickaitė, Vigmantas Butkus, in: Vigmantas Butkus, *Latvių literatūros istorijos seminarai (XIX a. pabaiga – XX a. pirma pusė)*: Mokomoji knyga: [Elektroninis leidinys], Šiauliai: ŠU leidykla, 2007, p. 82, 85; išskirta – Bardos; prieiga internetu: https://www.academia.edu/15113139/Latvi%C5%B3_literat%C5%ABros_istorijos_seminarai_XIX_a._pabaiga_XX_a._pirma_pus%C4%97_.Mokomoji_knyga (žiūrėta 2019 10 09).

tradiciją įskiepytos (neo)romantizmo sampratos funkcionalumą, savitai pratęsdami romantizmo kaip centrinės literatūros meno problemos paradigmos analizę pasirinktose literatūros srityse: paties Bardos kūryboje ir visos latvių poezijos istorijoje.

Už to, ko žmogus nepasiekė ir ką idealizavo, už ilgesio provokuojamo realaus gyvenimo ir už neišsipildžiusių gyvenimo vilčių sentimentalios rezignacijos, už meilės jausmų poetizavimo F. Bardos lyrikoje netiesiogiai, bet stipriai jaučiama tai, ką jis teigė savo filosofinėse refleksijose. „Dvasia nugali materiją“, – pabrėžė poetas programinėje romantizmo gynybos apybraižoje *Romantizmas kaip meno ir pasaulėžiūros centrinė problema* [...], akcentuodamas romantizmo būtinumą ir XX amžiuje ir šia nuostata prisodrinamas didžiąją savo lyrikos dalį. (MSZ, 130)

Vecgravis taip rašo skyriuje „Materijos ir dvasios dermės ieškojimai: Fricis Barda“, o visoje knygoje *Mane sveikina žvaigždės...* tęsia būtent Bardos latvių raštijoje įtvirtintą *romantizmo kaip romantikos* sampratos tradiciją.

Apibendrinant teigiama: „Apie pusantro šimto metų besitęsiančioje latvių romantizmo ir neoromantizmo literatūroje dominuoja stiprus lyrinis (o ne analitinis ar refleksyvus) išgyvenimas. Pagrindiniai jo objektai yra gamta ir meilė, rečiau – egzistencinės kolizijos“ (MSZ, 227). Turtinga ir įvairiapusė latvių romantinės poezijos tradicija autoriaus susiejama su latviškosios pasaulėjautos dominantėmis: esą būtent ši poezija „savo intensyvumu ir ilgalaikiškumu“ latvius „išskiria iš daugelio tautų, kurių pasaulio sampratoje XX amžiuje racionalizmas užima daugiau vietos ir turi didesnę reikšmę negu romantinis idealizmas, jausmų kultas bei jo poetizavimas“ (MSZ, 230). Abejočiau, ar toks susiejimas ir išskyrimas yra pakankamai pagrįstas, čia pat prisimindamas kad ir Vytauto Kubiliaus mintis, išdėstyta knygoje *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje* (1993), apie glaudžias romantizmo, romantinio idealizmo ir tautiškumo, tautinio savitumo sąsajas *daugelyje* Rytų Europos literatūrų, tarp jų – ir lietuvių.

Kalbant apie kitus abejotinus recenzuojamų knygų ypatumus, reikėtų minėti tai, kad Lamo monografijoje, mano supratimu, ir šiek tiek per siaurai, ir kiek per vienmatiškai aptariama Bardos lyrikos formalioji poetika, kad monografija neturi jokio, net trumpučio apibendrinamojo, išvadų skyriaus. Svarstyčiau, ar abiejose knygose pateikiami priedai tikrai yra tikslingi, t. y. ar pagrindinio teksto adresatas abiem atvejais lyg jau *a priori* nėra numatomas toks,

kuriam nebereikalinga Bardos biografinių datų lentelė (FrB, 260–265), o tuo labiau – pažintiniai enciklopediniai straipsneliai „Romantizmo trumpa istorija, idėjos, žanrai“, „Neoromantizmas“ (MSZ, 242–259, 260–270). Ginčyčiausi dėl kai kurių Janio Rainio (*Jānis Rainis*, tskr. *Jānis Pliekšāns*, 1865–1929) dramų tipologizacijos tuose straipsneliuose, kuriuose jos traktuojamos kaip romantizmo, o ne kaip neoromantizmo kūriniai (MSZ, 247–248).

Abejonių, diskusinių, kritinių pastabų apie abi knygas būtų galima išsakyti ir daugiau, bet tai derėtų ir labiau vertėtų daryti Latvijos akademinėje ar kultūrinėje spaudoje. Lietuvių akademinės spaudos skaitytojui įdomesni turbūt būtų, tarkime, lietuviškieji akcentai Vecgravio knygoje. Kaip lietuvių romantizmo pavyzdžius profesorius mini Antano Baranausko *Anykščių šilėlį* ir Maironį, jo *Pavasario balsus*, kaip neoromantizmo – Salomėjos Nėries lyriką, Vinco Mikolaičio-Putino kūrybą. Jis pasiremia Silvestro Gaižiūno tyrimais apie Aspazijos (tskr. *Elza Rozenberga-Pliekšāne*, 1865–1943) romantinės kūrybos faustiškąjį matmenį, mini apibendrinančias Kęstučio Nastopkos išvalgas apie Ojaro Vaciečio (*Ojārs Vācietis*, 1933–1983) eilių rinkinio *Nevienodo ilgumo valandos* (*Visāda garuma stundas*, 1974) poetikos savitumą. Knygos autorius entuziastingai pritaria Vytauto Kubiliaus ir Kęstučio Nastopkos studijos *Lenkų romantizmas ir baltų literatūros* (tiksliau, jos rusiškojo varianto *Польский романтизм и балтийские литературы*, 1973) nuostatoms, esą „[j]ie akcentavo, kad romantizmo tendencijų egzistavimas baltų literatūrose yra tokia norma ir nenutrūkstamybė [*kontinuitāte*], kuri remiasi pastoviomis psichologinėmis pasaulėjautos ypatybėmis, net jos unikalumu“ (MSZ, 41–42). Be to, į įvairiakalbius „Priedų“ literatūros sąrašus Vecgravis yra įtraukęs Kubiliaus knygą *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje* ir Aušros Jurgutienės knygą *Naujasis romantizmas – iš pasiūlgimo* (1998).

Lietuvių skaitytojui taip pat galėtų būti įdomu, kad tiek Vecgravis, tiek Lamas renkasi tokią (neo)romantizmo sampratą ir tokį jos analizės modelį, kurie daug artimesni ne minėtoje Jurgutienės, bet Kubiliaus knygoje pateiktiems sampratai ir modeliui.

Abi pristatomos monografijos yra gavusios Latvijos *Valstybės kultūrinio kapitalo fondo* (*Valsts kultūrkapitāla fonds*) paramą, o knyga apie Bardą – dar ir valstybinės tyrimų programos „Letonika“ paramą. Tai turbūt patys rimčiausi, solidžiausi filologinių, humanitarinių tyrimų, knygų rėmėjai Latvijoje, kurių artimiausiu analogu pas mus reikėtų laikyti mokslo projektus finansuojančią Lietuvos mokslo tarybą. Lyginant Lietuvos ir Latvijos mokslo politiką, huma-

nitarinių mokslų rėmimo strategiją, pačioje humanitarų bendruomenėje dominuojančias nuostatas ir prioritetus, tektų suabejoti, ar akademinė prasme tradicinė, t. y. tradicinės koncepcijos bei įprastų, konservatyvokų, pavadinkime, „bendrafilologinių“ metodologinių prieigų monografija, jos leidyba gautų projektinę paramą Lietuvoje. Pavyzdžiui, monografija apie kokį nors neskandalingą XX a. lietuvių poetą (neo)romantiką arba apskritai apie romantinę paradigmą lietuvių poezijoje.

Tiesa, šių dviejų knygų autoriai, atrodo, irgi nesijaučia esą priešakinėse savo šalies humanitarikos progreso pozicijose. Lamas, jau pratarinėje kaip vieną iš subjektyvių knygos atsiradimo priežasčių paminėjęs „pagarb[ą] tradicinėms vertybėms“, deklaruoja pasirenkamas tokį rašymo būdą, kuris „tikrai neatitinka [šiuolaikinių] akademinų tyrimų ‘gero tono’“ (FrB, 7, 9). Netiesioginių, poetkštinių, bet šiems labai artimų prisipažinimų yra ir Vecgravio knygos įvade. Kitaip tariant, abu literatūros profesoriai – Lamas labiau, Vecgravis mažiau – savo skaitytojams leidžia suprasti, kad akademinė prasme truputį romantiškai rašyti apie (neo)romantizmą veikiausiai yra ne visai „šiuolaikiška“, tad ir ne visai „madinga“. Bet jaučia pareigą pratęsti, pratęsdami ir šiek tiek pa(si)kartoti, o svarbiausia – puoselėti ir sumuoti vadinamąjį tradicinį požiūrį. Net pasirodė, kad abiejų autorių intencijos turi šio tokio akademinio ir bendrakultūrinio donkichotiškumo apraiškų – rašoma it *sub specie aeternitatis*.

P. S. Mano nuomone, vienas įdomiausių ir gražiausių Fricio Bardos kūrinijų yra ilgas siužetinis eilėraštis „Svetimasis“ („Svešinieks“, 1912), kuriame meilės, tiksliau, įsimylėjimo scena vaizduojama kažkas panašaus į romantinio subjekto gimimą. „Svetimąjį“ į lietuvių kalbą yra puikiai išvertusi Judita Vaičiūnaitė, štai nedidelis fragmentėlis: „Nuo valandos tos, motina, nuo šitos valandos / kažkas ir manyje pabudo, / ko nenutildysiu daugiau jau niekad – // Man regis – aš nesu jau tavo vaikas. / Aš nežinau jau, motina, kas aš esu“⁵.

5 Fricis Barda, „Svetimasis“, vertė Judita Vaičiūnaitė, in: *Literatūra ir menas*, 1980 09 30. Vertimas perpublikuotas: Judita Vaičiūnaitė, *Raštai*, t. 2, sudarė ir komentarus parengė Gintarė Bernotienė, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007, p. 441–443.